

FUNDACJE I FUNDATORZY (ŚREDNIOWIECZE-XVIII WIEK).
Konferencja w Warszawie, 28-29 X 1997

W dniach 28-29 X 1997, w gościnnej siedzibie Instytutu Historii PAN w Warszawie, odbyła się konferencja pt. „Fundacje i fundatorzy (średniowiecze – XVIII wiek)”. Jej organizatorem była Komisja Historii Kultury przy Komitecie Nauk Historycznych PAN.

Wygłoszono jedenaście referatów reprezentujących rozmaite ujęcia badawcze i obejmujących szeroki zakres tematyczny i chronologiczny problemu fundacji.

Roman Michałowski (Warszawa) w referacie pt. „Znaczenie ideowe fundacji królów frankijskich” omówił próbę założenia przez Karola Wielkiego miasta misyjnego, chrzcielnego dla Sasów. Rozmach projektu i krótkotrwałość istnienia tego miasta, nazwanego imieniem władcy („Urbs Caroli”), stały się przyczynkiem do analizy kultury politycznej państwa Franków w jej aspekcie ideologicznym.

Halina Manikowska (Warszawa) w wystąpieniu „Henryk Brodaty — «princeps fundator»” przedstawiła działalność fundacyjną tego władcy na szerokim tle wcześniejszych przedsięwzięć tego typu na Śląsku, a przede wszystkim we Wrocławiu, gdzie w pierwszej połowie XVII w. konkurował z panującą dynastią Piotr Włostowic. Zdaniem referentki, fundacje Henryka Brodatego na terenie Wrocławia i w jego pobliżu spowodowały, że miasto to zerwało z wczesną topografią sakralną w formie krzyża na rzecz swobodniejszego układu kościołów parafialnych i zakonnych. Podkreślona została również rola fundacji Henryka Brodatego (na czele z klasztorem w Trzebnicy) dla rozwoju czci św. Bartłomieja jako kultu „politycznego” dynastii Piastów Śląskich.

Marek Słoń (Warszawa) przedstawił na przykładzie Wrocławia kwestie organizacji szpitali w świetle teorii i praktyki wskazując, jakie były niezbędne warunki powstania tego typu fundacji. Umożliwiło to autorowi stworzenie definicji szpitala średniowiecznego. Omówione zostały również: rola aktywności książęcej w zakładaniu szpitali i ich wpływ na procesy miastotwórcze.

W referacie „Fundacje kościelne Jagiellonów — perspektywy badawcze” Urszula Borkowska (Lublin) zaprezentowała wyniki swoich poszukiwań w metryce koronnej. Przedstawione materiały dotyczą fundacji katedr i kapituł, parafii (przede wszystkim w związku z akcją misyjną na Litwie i Rusi) oraz klasztorów (m.in. interesujące zestawienie liczbowe odnośnie do poszczególnych zgromadzeń zakonnych). Wśród propozycji badawczych znalazły się takie problemy, jak sprawa wezwań, charakterystyka kręgu osób duchownych zaangażowanych w starania o fundacje monarsze oraz motywacje królewskich decyzji w tym względzie.

Henryk Gapski (Lublin) przedstawił referat pt. „Mecenat nad zakonami w Polsce w czasach nowożytnych. W kręgu fundatorów i fundacji klasztorów”. Omówił w nim geograficzny i chronologiczny rozkład fundacji tego typu oraz warunki ich występowania. Charakteryzując fundatorów, duży nacisk położył na zdecydowaną przewagę fundacji magnackich, szlacheckich lub mieszanych nad królewskimi i biskupimi. Poruszony został także stosunek szlachty i magnaterii do klasztorów, motywy fundacji oraz warunki ukształtowania się modelu szlachcica-fundatora.

Ewa Dubas-Urwanowicz (Białystok) omówiła fundacje kościołów i klasztorów grodzieńskich do XVIII w. Na tle uwarunkowań Grodna przedstawiła charakterystykę fundatorów, warunki przetrwania fundacji i kulturotwórczy wpływ placówek zakonnych.

Jan Harasimowicz (Wrocław) zaprezentował wyniki badań na temat: „Fundacje sakralne różnowierczej szlachty polskiej w XVII i XVIII w.” Opierając się na przykładach pochodzących z Małopolski, scharakteryzował różne typy założeń architektonicznych zborów protestanckich (na planie prostokąta, krzyża greckiego, litery „L” oraz zbory „ukryte” i „warowne”). Ukazał wpływ pryncypiów religijnych na kształt fundowanych obiektów, dla porównania przywołując przykładowe budowle luterańskie na terenie Austrii.

Anna Michałowska (Warszawa) przedstawiła referat pt. „Fundacje i fundatorzy w gminach żydowskich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.”, w którym omówiła kwestie gminnych i prywatnych fundacji synagog oraz utensyliów religijnych. Szczegółowo opisała również działalność żydowskich bractw dobroczynnych na tym polu.

Jan Tyszkiewicz (Warszawa) omówił natomiast fundacje mużułmańskie (XVI–XIX w.) na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej. W przypadku tej grupy religijnej również na czoło wysuwały się fundacje budynków kultowych, czyli meczetów. Interesującą kwestią była pomoc polskich magnatów w wyjednywaniu pozwoleń biskupich na ich budowę, a nawet wspieranie materialne. Poruszony został również problem fundacji na rzecz utrzymania imamów i muezinów.

Edmund Kotarski (Gdańsk) przedstawił referat pt. „Fundacje stypendialne w dawnym Gdańsku”. Zwrócił uwagę, że długotrwałość tych fundacji (dziesiątki lat — niektóre, założone jeszcze w okresie przedrozbiorowym, dotrwały aż do I wojny światowej) wynikała z faktu, iż finansowano je z odsetek od kapitału ulokowanego w jednej z kas miejskich. Omówione zostały również problemy administracyjne fundacji, warunki stawiane stypendystom, rola rady miasta i gimnazjum gdańskiego w ich działalności. W końcu, bliżej zaprezentowana została działalność paru przykładowych gdańskich fundacji stypendialnych — zarówno akademickich, jak i prywatnych.

Andrzej Karpiński (Warszawa) omówił fundacje posagowe w dużych miastach Rzeczypospolitej (w okresie od drugiej połowy XV w. do końca XVIII w.). W referacie tym przedstawione zostały cele i sposoby działalności tzw. skrzynek św. Mikołaja, z których finansowane były posagi dla niezamożnych pańien. Omówiono rozkład chronologiczny i geograficzny fundacji, scharakteryzowano fundatorów i opisano kwestię zarządzania funduszami. Przedstawiono także kryteria wyboru potrzebujących i zróżnicowania wysokości wypłacanych posagów oraz scharakteryzowano obdarowane i ich przyszłych małżonków.

*Tomasz Wiślicz
(Warszawa)*